

نورد استریم ۲: گذشته، حال و آینده

رقیه کرامتینیا^۱

عباس ملکی^۲

درجه مقاله: علمی - پژوهشی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۰۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۲۱

^۱. دانشجوی دکتری مطالعات روسیه، آسیای میانه و قفقاز دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران. rkeramatinia@ut.ac.ir

^۲. دانشیار سیاست‌گذاری انرژی، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ایران. maleki@sharif.edu

چکیده

«نورد استریم-II»^۱ یا «جریان شمالی-۲» نام خط لوله گاز طبیعی صادراتی جدید روسیه به اروپا از طریق دریای بالتیک است که در سال‌های اخیر به‌عنوان تهدیدی برای امنیت انرژی اروپا از آن نام برده می‌شود. از این رو، این پروژه از ابتدا با چالش‌هایی مواجه بود که نه تنها موجب تعویق دوساله در تکمیل احداث این خط لوله شد، بلکه تا به امروز مانع از بهره‌برداری آن و عرضه گاز به اروپا شده است. در این نوشتار سعی بر این است که ضمن مروری بر زمینه‌های طراحی این خط لوله، دلایلی که مانع از احداث به موقع و همچنین بهره‌برداری از آن شده، مورد بررسی قرار گیرد. مقاله به ضرورت‌های احداث پروژه از نگاه روسیه و چالش‌هایی که مخالفان غربی آن برای منافع خود متصور هستند می‌پردازد. از نگاه روسیه راه‌اندازی این پروژه در راستای تأمین منافع ملی اقتصادی و ژئوپلیتیک است در حالی که از نگاه غرب موجب تضعیف امنیت انرژی اروپا خواهد شد. افزون بر این، تأثیر تجاوز نظامی روسیه علیه اوکراین بر این خط لوله نیز مورد توجه قرار گرفته است. این مقاله یک پژوهش توصیفی تبیینی است که بر اساس منابع کتابخانه‌ای نگاشته شده است.

• واژگان کلیدی

نورد استریم-۲، روسیه، اروپا، تحریم‌های ایالات متحده، امنیت انرژی.

^۱. Nord Stream 2

مقدمه

روسیه از جمله کشورهایی است که از حیث منابع انرژی در شمار کشورهای تراز اول قرار دارند. با افزایش وابستگی جهانی به انرژی و نیز منابع قابل توجه نفت و گاز روسیه و ظهور آن به عنوان «ابر قدرت انرژی» قرن بیست و یکم، مسیرهای انتقال انرژی از روسیه به بازارهای اروپا و در سال‌های اخیر حتی به بازارهای آسیایی، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. درآمدهای حاصل از انرژی علاوه بر آنکه موجبات رشد و توسعه اقتصادی روسیه را فراهم کرده، موجب نفوذ روزافزون روسیه در سیاست بین‌الملل شده است. به طوری که انرژی یکی از عوامل مهم شکل‌دهی به مناسبات خارجی روسیه به شمار می‌رود. روسیه بارها از این موقعیت به عنوان اهرم فشار به منظور دستیابی به مقاصد سیاسی و اقتصادی خود در تعامل با سایر کشورها، جهت‌دهی به تعاملات سیاسی و همچنین تغییر و تأثیر در معادلات منطقه‌ای و حتی جهانی استفاده کرده و به «سلاح انرژی» متوسل شده است.^۱

این در حالی است که کشورهای مصرف‌کننده انرژی نیز به منظور تأمین امنیت انرژی خود سیاست‌هایی را اتخاذ می‌کنند تا صرفاً به یک کشور به عنوان تأمین‌کننده نیازهای انرژی خود، وابسته نباشند. این کشورها به منظور تأمین امنیت انرژی، ضمن تلاش برای تغییر و اصلاح الگوی مصرف انرژی در جوامع خود، در صدد تنوع‌بخشی مسیرهای انرژی به خصوص خطوط انتقال گاز هستند. این نکته در رابطه با اتحادیه اروپا و روسیه، به خصوص در پی بحران اوکراین به طور جدی آشکار شده است.^۲ روسیه پیش از این، بارها از سلاح انرژی در ارتباط با مشتریان بدحساب و یا کشورهایی که منافع سیاسی روسیه را دچار مخاطره می‌کنند، استفاده کرده است و همین امر اعتماد اتحادیه اروپا و در کل بیشتر کشورهای اروپایی را به وابستگی به منابع انرژی روسیه تضعیف کرده است. در این رابطه، اتحادیه اروپا به منظور دور زدن روسیه، تنوع‌بخشی مسیرهای عرضه گاز به بازار انرژی اروپا از طریق سایر صادرکنندگان انرژی به خصوص دیگر جمهوری‌های شوروی سابق و حتی تأمین نیاز انرژی از بازار گاز طبیعی مایع‌شده (ال. ان. جی) را در دستور کار خود قرار داده است.^۳

^۱. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

Lecker, Adrian & Thomas Gomart (2011), *Russian Energy Security and Foreign Policy*, London: Routledge.

^۲. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

Grigas, Agnia (2017), *The New Geopolitics of Natural Gas*, London: Harvard University Press.

^۳. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

Rosbach, Niklas h. (2018), *The Geopolitics of Russian Energy: Gas and Oil and the energy security of tomorrow*, Stockholm: FOI.

اما «نورد استریم-۲» نام پروژه جدید خط لوله گاز صادراتی روسیه از طریق دریای بالتیک است که با توجه به چشم‌انداز بازار گاز روسیه در اروپا، طراحی و از سوی روسیه و سایر ذینفعان پیگیری شد، اگرچه از ابتدا، اجرای این پروژه در میان کشورهای اروپایی سهیم در پروژه و سایر اعضای اتحادیه اروپا و همچنین آمریکا محل اختلاف بود. با این حال، احداث این خط لوله، با وجود تمام مخالفت‌ها به‌ویژه از سوی مخالفان آمریکایی و اروپایی، در ۱۰ سپتامبر ۲۰۲۱ به پایان رسید، هرچند همچنان به بهره‌برداری نرسیده و در انتظار دریافت مجوز از نهادهای تنظیم‌گر انرژی آلمانی و اروپایی است. البته آژانس شبکه فدرال آلمان ۱۶ در دسامبر ۲۰۲۱ اعلام کرد که هیچ تصمیمی در مورد صدور گواهی‌نامه خط لوله گاز برای نیمه اول سال ۲۰۲۲ وجود ندارد. افزون بر این، این فرآیند نیز با به رسمیت شناختن استقلال جمهوری‌های جدایی طلب اوکراین (دونتسک و لوگانسک) از سوی روسیه در ۲۲ فوریه ۲۰۲۲ و پس‌از آن تهاجم نظامی روسیه به اوکراین، از سوی آلمان متوقف شده و در حال حاضر با اعمال تحریم‌های جدید علیه روسیه و تلاش آمریکا برای تسلط بر بازار انرژی اروپا، دورنمای مشخصی نسبت به بهره‌برداری از آن وجود ندارد.

این مقاله سعی دارد ضمن معرفی مختصر خط لوله «نورد استریم-۲»، در چارچوب مفهومی امنیت انرژی به واکاوی دلایل طراحی و همچنین تأخیر در احداث پروژه و موانع بهره‌برداری نهایی این خط لوله بپردازد. از این رو، علاوه بر دیدگاه‌ها و مواضع موافقان و مخالفان اروپایی این خط لوله، سیاست آمریکا در قبال آن نیز بررسی خواهد شد. افزون بر این، تأثیر آخرین تحولات ژئوپلیتیک منطقه و تجاوز نظامی روسیه علیه اوکراین بر این پروژه نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. در واقع، این نوشتار به مهم‌ترین چالش‌های «نورد استریم-۲» و مهم‌ترین چالش‌های اتحادیه اروپا به‌خصوص در رابطه با امنیت انرژی در صورت اجرای این پروژه می‌پردازد.

مفاهیم نظری

امنیت انرژی - امنیت انرژی مفهومی چندوجهی و حتی از نظر برخی تحلیل‌گران مبهم است (ثمودی پبله‌رود، اکبری، ۱۳۹۰: ۲۵). اهمیت این موضوع، هم‌زمان با شوک نفتی ۱۹۷۳ که با تحریم نفتی کشورهای غربی حامی اسرائیل توسط کشورهای عربی صادرکننده نفت صورت گرفت، مطرح شد (Russell, 2020: 1). طبق تعریف ارائه‌شده در تارنمای آژانس بین‌المللی انرژی، امنیت انرژی به معنی «دسترسی مطمئن و مقرون‌به‌صرفه به تمام سوخت‌ها و منابع

انرژی» است^۱. با این حال، با توجه به اهمیت مبرم انرژی در جهان پسا صنعتی و نقش مهمی که در کیفیت زندگی بشر امروز ایفا می کند، باید گفت اهمیت امنیت انرژی فراتر از تعریف یادشده و لازمه امنیت اقتصادی و حتی در نگاه کلان یکی از ستون های معماری امنیت جهانی است^۲. در حال حاضر، طیف متنوعی از منابع انرژی در جهان مدرن مورد بهره برداری قرار می گیرد. انرژی های نوپدید و تجدیدپذیری همچون انرژی خورشیدی نیز در سده جاری گسترش روزافزونی یافته اند. با این حال، هنوز منابع هیدروکربنی از اهمیت ویژه ای برخوردارند و می توانند در چگونگی شکل گیری مناسبات حاکم در نظام بین الملل نقش تعیین کننده ای ایفا نمایند اما باید در نظر داشت، به رغم آنکه در نگاه سنتی، امنیت انرژی بیشتر به امنیت کشورهای مصرف کننده نفت یا گاز تقلیل می یابد، در چنین مناسباتی نه تنها امنیت کانون های مصرف انرژی، بلکه مسیرهای انتقال و مناطق تولید و حتی قدرت های منطقه ای حائز اهمیت هستند. در این بین، دولت های صادرکننده منابع انرژی بر امنیت تقاضا و کشورهای خریدار بر امنیت عرضه و انتقال انرژی تأکید می ورزند (حسین اژدر، ۲۰۱۰). در واقع امنیت انرژی در رابطه با چرخه کاملی از تولید، توزیع و مصرف انرژی مطرح می شود.

امنیت انرژی می تواند در پی وقوع بلایای طبیعی، تنش ها و مناقشات سیاسی در سطوح مختلف، حوادث امنیتی و تحریم های سیاسی اقتصادی دچار مخاطره شود و هر سه حوزه تولید، توزیع و مصرف را تحت تأثیر قرار دهد. در این میان، درکی که از امنیت انرژی وجود دارد برای کشورهای خریدار و فروشنده تا حدی متفاوت است. کشورهای واردکننده، عرضه کافی انرژی با قیمت مناسب در هر مقطع زمانی را نقطه مطلوب می دانند^۳. در حالی که کشورهای صادرکننده انرژی همچون روسیه به دنبال درآمد بیشتر و تسلط بر بازار و حتی مسیرهای انتقال انرژی هستند (حسین اژدر، ۲۰۱۰). همچنین مکاتب گوناگون سیاسی و روابط بین الملل به امنیت انرژی از زوایای مختلف می نگرند. از نگاه لیبرال ها وابستگی کشورهای توسعه یافته شمال به کشورهای جنوب عاملی برای تهدید امنیت انرژی خواهد بود و بازار، به طور خودکار از قدرت تنظیم مناسبات مصرف کننده و تولیدکننده برخوردار است. در حالی که از منظر واقع گرایان در یک جهان آشوبناک رقابت، منازعه و حتی جنگ برای به دست آوردن کنترل منابع انرژی

^۱. IEA, Energy security, <https://www.iea.org/topics/energy-security>.

^۲. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

Ang, B. W; W. L. Choong, T. S. Ng (2015), "Energy Security, dimensions, and indexes", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42. 1077-93.

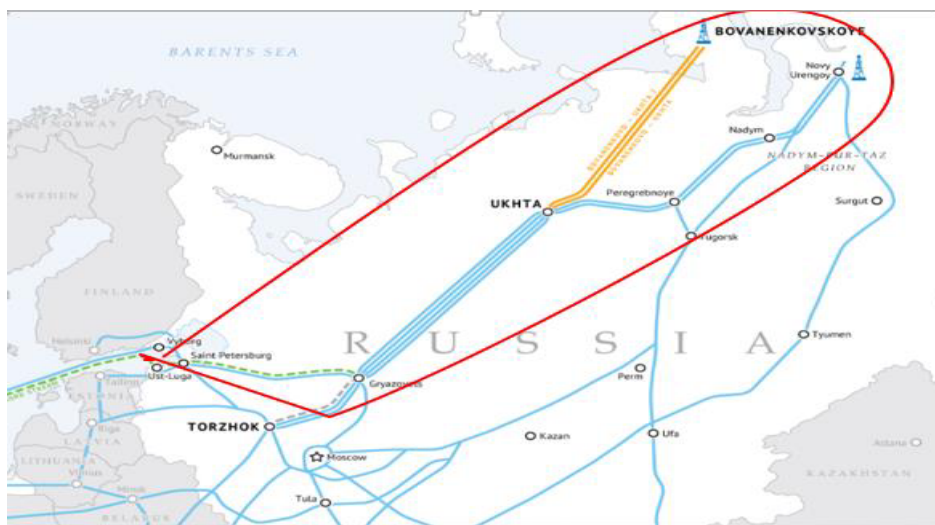
^۳. ملکی، عباس (ویراستار) (۱۳۹۶)، امنیت انرژی، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد.

بدیهی است (ثمودی پیله‌رود، اکبری، ۱۳۹۰: ۲۶-۲۷). در رابطه با روسیه و اتحادیه اروپا نگاه واقع‌گرایانه روسیه به موضوع امنیت انرژی امری بدیهی است، اما به نظر می‌رسد اتحادیه اروپا و در کل غرب به‌رغم ابراز مواضع لیبرال، در عمل نگاه لیبرالیستی ملموسی به موضوع نورد استریم-۲ و امنیت انرژی اتحادیه ندارند و آن‌ها نیز با مواضع واقع‌گرایانه حساسیت موضوع را دنبال می‌کنند. افزون بر این، برخی از قدرت‌های بزرگ به‌منظور تضعیف دولت‌های برخوردار از منابع انرژی آن‌ها را تحریم می‌کنند و با اعمال انواع محدودیت‌ها، آن‌ها را تحت فشار قرار می‌دهند (شیرخانی، مهاجرپور، ۱۳۹۱: ۸). نمونه عملی این رویکرد نیز از سوی آمریکا با اعمال تحریم‌های مکرر و متعدد علیه روسیه و به‌ویژه خط لوله نورد استریم-۲ اعمال شده است.

خط لوله گاز «نورد استریم-۲»

خط لوله گاز «نورد استریم-۲» گاز طبیعی را از بزرگ‌ترین ذخایر گاز جهان از شبه جزیره یامال در روسیه از طریق دریای بالتیک به اروپا می‌رساند (شکل ۱) و طبق برآورد اولیه پاسخگوی تقاضای موجود در اروپاست. مجریان طرح، این خط لوله گاز را یک مسیر مطمئن برای ارسال گاز روسیه به اروپا معرفی کردند که به‌ویژه در شرایط کاهش تولید گاز در اروپا و افزایش تقاضای آن حائز اهمیت است.

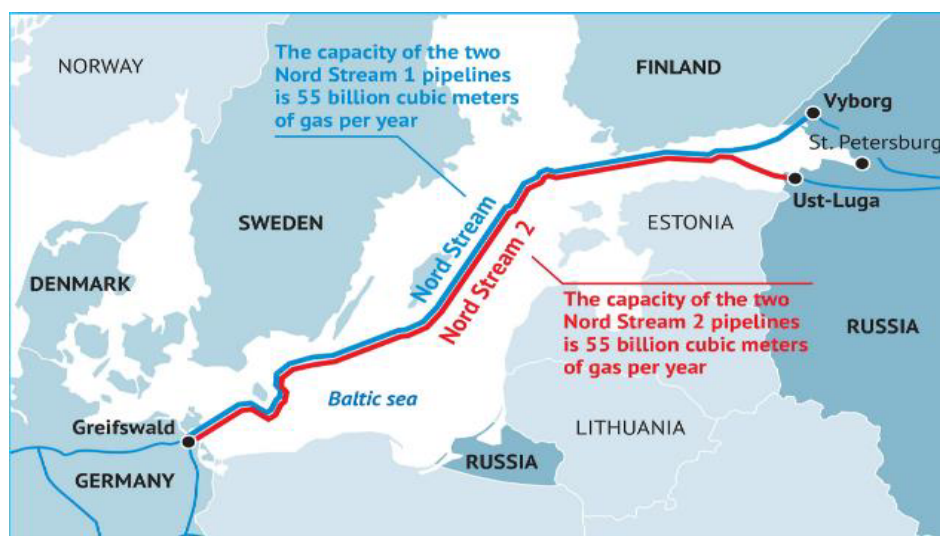
شکل (۱). تغذیه خطوط لوله نورد استریم-۲ از میداین گازی واقع در شبه جزیره یامال
خطوط سبز رنگ در دریای بالتیک محل قرارگیری نورد استریم-۲ است.

<https://www.gazprom.com/projects/yamal/>

در این پروژه علاوه بر گازپروم روسیه، ۵ شرکت بزرگ انرژی اروپایی سهام‌اند. توافق مشارکت در این پروژه در سال ۲۰۱۵ به امضا رسید.^۱ مجری پروژه «نورد استریم-۲» شرکت سهامی نورد استریم-۲^۲ و گازپروم^۳ سهامدار شرکت است.^۴ نقطه ورود خط لوله «نورد استریم-۲» در دریای بالتیک منطقه اوست-لوگا^۵ واقع در لنینگراد است که در ادامه در عمق دریای بالتیک کشیده شده و در منطقه گریفزوالد^۶ وارد خاک آلمان شده است؛ این قسمت در نزدیکی نقطه پایانی «نورد استریم-۱» قرار دارد شکل (۲).

شکل (۲). خط لوله گاز نورد استریم-۱ و نورد استریم-۲

مسیر خط لوله «نورد استریم-۲»
 مسیر خط لوله «نورد استریم-۱»

<https://valdaiclub.com/multimedia/infographics/nord-stream-1-2-gas-pipelines>

^۱ شرکای گازپروم در این پروژه، شرکت فرانسوی «انجی»، شرکت اتریشی «ام.وی»، شرکت هلندی بریتانیایی «رویال داچ شل»، شرکت‌های آلمانی یونیپیر و «وینترشال/باسف» هستند. سهم هر یک از این شرکت‌ها ۱۰ درصد و سهم گازپروم ۵۰ درصد است. در ۲۴ آوریل ۲۰۱۷ شرکت سهامی نورد استریم-۲ - مجری پروژه - با شرکت‌های اروپایی شریک، توافقی را درباره تأمین مالی پروژه خط لوله «نورد استریم-۲» به امضا رساند. بر مبنای این توافق، شرکت‌های نامبرده متعهد به ارائه ۵۰ درصد تأمین مالی پروژه به ارزش ۹,۵ میلیارد یورو شدند و پرداخت مابقی هزینه‌ها بر عهده گازپروم قرار گرفت. علاوه بر شرکت‌های مذکور، مناقصه‌ای برای تولید لوله خطوط لوله گاز برگزار گردید که شرکت هلندی «واسکو» در این مناقصه برنده شد (کرامتی نیا، ۱۳۹۶).

^۲ Nord Stream 2 AG

^۳ Газпром

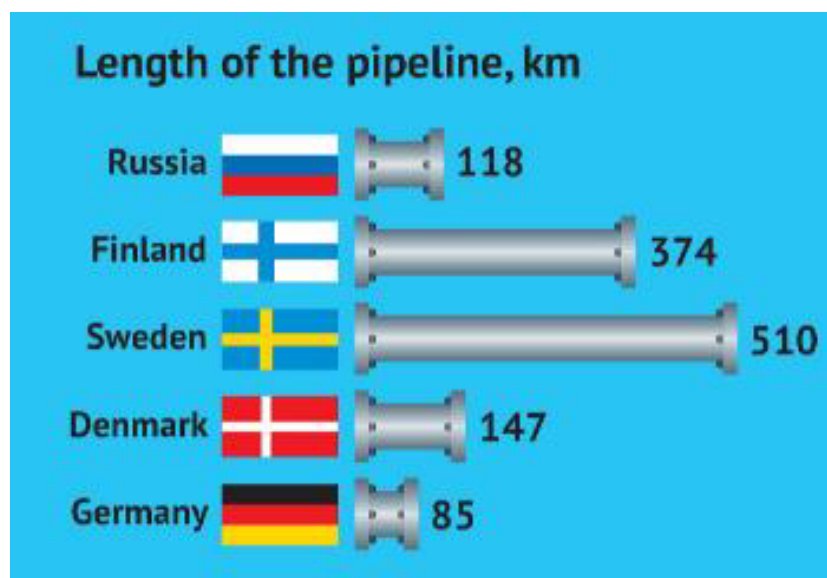
^۴ به دلیل مخالفت لهستان با این پروژه، ایجاد واحد مشترک با اروپایی‌ها عملی نشد، از این رو برای طرح‌ریزی، احداث و بهره‌برداری بیشتر از خط لوله گاز، شرکت نورد استریم-۲ که از شرکت‌های تابعه گازپروم است، در سوئیس تأسیس گردید.

^۵ Район Усть-Луга

^۶ Грайфсвальд

ظرفیت خط «نورد استریم-۲» ۵۵ میلیارد متر مکعب گاز در سال است؛ بنابراین مجموع ظرفیت پروژه‌های «نورد استریم» و «نورد استریم-۲» سالانه ۱۱۰ میلیارد متر مکعب خواهد شد (کرامتی نیا، ۱۳۹۶). همچنین، بیشترین طول خط لوله گاز به ترتیب در آب‌های سرزمینی کشورهای سوئد، فنلاند، دانمارک، روسیه و آلمان واقع گرفته است. شکل (۳).

شکل (۳). طول خط لوله در آب‌های سرزمینی کشورهای حوزه بالتیک (به کیلومتر)

<https://valdaiclub.com/multimedia/infographics/nord-stream-1-2-gas-pipelines/>

ضرورت طراحی پروژه

دلایل ژئوپلیتیک: در ساختار نوین اقتصاد سیاسی بین‌المللی، سه رکن مادی سلطه بر منابع انرژی، حاکمیت بازار آزاد در اقتصاد سیاسی بین‌الملل و یک نظام مالی بین‌المللی باثبات برای تحکیم قدرت هژمون ضروری هستند. در این میان، انرژی و خطوط لوله انتقال انرژی مهم‌ترین رکن سازنده هژمونی است و موجب می‌شود دولت‌ها در بازار تجارت جهانی، سهمی از تجارت خارجی را به خود اختصاص دهند. انرژی و خطوط لوله انتقال انرژی از طریق جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و فراهم کردن بستری مناسب برای توسعه همکاری‌های منطقه‌ای، سبب تقویت زیرساخت‌های اقتصادی، افزایش نفوذ و نقش سیاسی کشورها در

معادلات قدرت منطقه‌ای شده و همچنین می‌توانند به‌عنوان یک ابزار مهم دیپلماسی در راستای پیشبرد اهداف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دوجانبه و چندجانبه کشورها و تقویت همکاری‌های مشترک میان همسایگان و تثبیت صلح و ثبات منطقه‌ای مؤثر واقع شوند.^۱ انتخاب مسیر خطوط لوله نفت و گاز نیز به معنای از دست دادن امتیازات ویژه اقتصادی و سیاسی و محرومیت نسبی دولت‌هایی است که مسیر انتقال از طریق قلمرو آن‌ها انتخاب نشده است؛ این امتیازها عبارت هستند از:

۱. دسترسی به نفت و گاز برای نیازهای داخلی در جهت تأمین امنیت انرژی؛
۲. سرمایه‌گذاری خارجی و اشتغال؛
۳. درآمدهای حمل و نقل؛
۴. ایجاد وابستگی متقابل دو و چندجانبه با کشورهای همسایه و حتی دورتر از مرزها؛
۵. ایجاد نفوذ و تأثیرگذاری بر منطقه.

علاوه بر این، با عبور خطوط لوله از یک کشور، آن کشور اعتبار استراتژیک پیدا می‌کند و ضمن وارد شدن در تصمیمات مهم منطقه‌ای به یکی از دلایل پیوستگی امنیتی منطقه تبدیل می‌شود. از این رو، دیگر نمی‌توان در پیمان‌های اقتصادی و امنیتی منطقه‌ای، آن کشور را نادیده گرفت (رئوفی، ۱۳۹۶: ۱۴۹-۱۵۱). اختلاف روسیه با اوکراین زمینه مهمی را برای طراحی نورد استریم-۲ و دور زدن اوکراین^۲ فراهم کرد.

در این رابطه این نکته حائز اهمیت است که روس‌ها قصد داشتند استفاده از خطوط لوله گاز اوکراین پس از سال ۲۰۱۹ را به‌طور قابل توجه کاهش دهند. طبق طرح اولیه، این پروژه درست زمانی می‌بایست وارد فاز بهره‌برداری شود که قرارداد شرکت «گازپروم» روسیه و شرکت «نفت و گاز»^۳ اوکراین برای انتقال گاز طبیعی از طریق خاک اوکراین در سال ۲۰۱۹ به پایان می‌رسید؛ بنابراین روسیه در صورت راه‌اندازی نورد استریم-۲ نیازی به تمدید قرارداد قبلی با اوکراین نداشت.

^۱. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

Mohitpour, M, H. Golshan, & A. Murray (2003), "Pipeline Design & Construction", *A Practical Approach*, Amer Society of Mechanical.

^۲. سیستم اصلی گازرسانی اوکراین متشکل از دو شاه‌لوله گاز به نام‌های «اورنگا-پامارا-اوژگارد» (Urengoy - Pomary - Uzhgorod) (در سال ۱۹۸۳ از بخش شمالی سیبری غربی) و «سایوز» (Soyuz) (در سال ۱۹۸۰ از اورنبورگ روسیه) است (البته خطوط لوله گاز دیگری هم در اوکراین فعال است) حداکثر ورودی سیستم گازرسانی اوکراین ۲۸۷,۷ میلیارد مترمکعب در سال و حداکثر خروجی در سمت کشورهای اروپایی ۱۷۸,۵ میلیارد متر مکعب در سال است (Сиринский, 2017).

^۳. Нафтогаз

از دیگر دلایلی که گازپروم برای طراحی و اجرای نورد استریم-۲ ارائه کرده، استهلاک سیستم نقل و انتقال گاز اوکراین است. ضمناً، با توجه به عدم ثبات سیاسی در اوکراین و همچنین نگرش عموماً منفی دولت اوکراین نسبت به گازپروم، برعهده گرفتن تعهدات مالی نوسازی سیستم گازرسانی اوکراین برای این شرکت به صرفه نیست. در سال ۲۰۱۱، «نفت و گاز» اوکراین هزینه نوسازی این سیستم را ۳,۵ میلیارد دلار برآورد کرده بود که قطعاً تا زمان آغاز احداث بر میزان این مبلغ افزوده می‌شود؛ بنابراین گازپروم سعی داشت به تدریج، میزان استفاده از راهگذر مرکزی انتقال گاز را به حداقل کاهش دهد (Катопа, 1 Августа 2016).

همچنین روس‌ها به علت بدحسابی اوکراین و سابقه مناقشات گازی با این کشور در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۹، بر نامطمئن بودن مسیر انتقال گاز از طریق اوکراین تأکید دارند. بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴ و اختلافات سیاسی مسکو و کی‌یف نیز، روسیه را برای کاهش وابستگی به مسیر ترانزیتی اوکراین مصمم کرد. از نظر دست‌اندرکاران پروژه، این خط لوله گاز از ریسک‌ها و مخاطرات مربوط به نقل و انتقال گاز از طریق دولت‌های بی‌ثبات می‌کاهد و هم‌زمان سهم بازار روسیه را حفظ خواهد کرد. چراکه این خط لوله برای ورود به خاک آلمان از عمق دریای بالتیک می‌گذرد و از خاک هیچ کشور ثالثی عبور نمی‌کند.^۱ ضمن آن‌که عبور خط لوله از این مسیر بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر کوتاه‌تر از کریدور مرکزی اوکراین است.^۲

دلیل اقتصادی؛ افزایش ثبات در منافع اقتصادی روسیه: همان‌قدر که بسیاری از کشورهای واقع در اروپای مرکزی و شرقی برای تأمین نیازهای انرژی خود به واردات منابع انرژی روسیه وابسته هستند، اقتصاد روسیه نیز به شدت به صادرات نفت و گاز طبیعی وابسته است. مهم‌ترین مسیر اصلی صادرات انرژی روسیه نیز اروپاست؛ بنابراین راه‌اندازی خط لوله نورد استریم-۲ با در نظر گرفتن الزامات ژئوپلیتیکی فوق‌الذکر، در راستای تأمین منافع اقتصادی روسیه خواهد بود. به‌ویژه، مقامات روسی این پروژه را یک توافقنامه تجاری می‌دانند که مبتنی بر نیازسنجی‌های

^۱. البته خط لوله نورد استریم-۲ در مسیر دریای بالتیک و در آب‌های سرزمینی هفت کشور دیگر غیر از روسیه یعنی از آب‌های سرزمینی کشورهای فنلاند، سوئد، دانمارک و آلمان واقع شده که روسیه برای اجرای این پروژه هر یک از این کشورها مجوز لازم را دریافت نموده است.

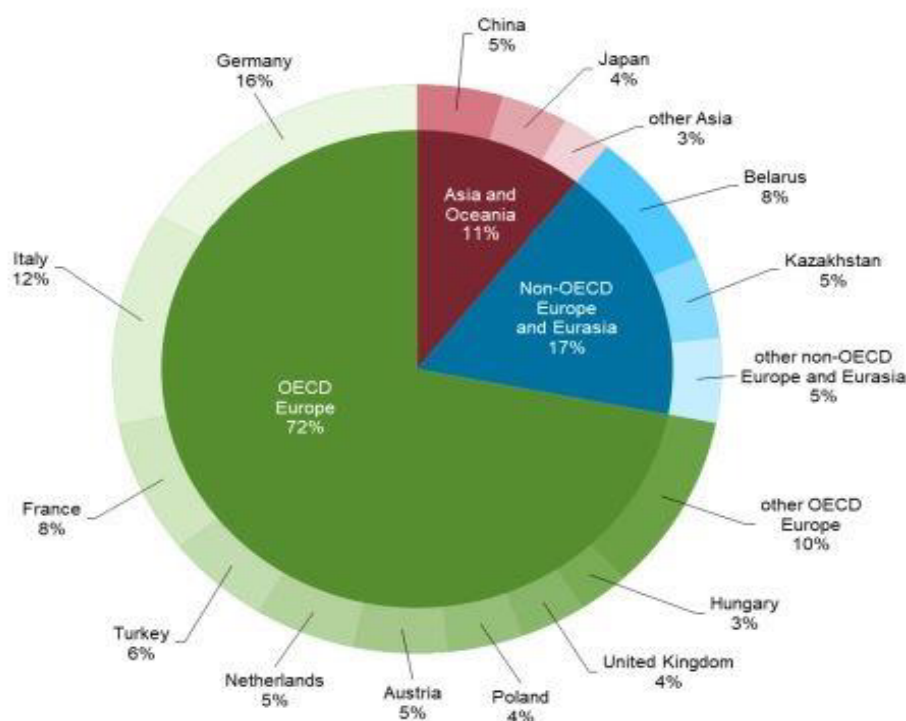
^۲. نورد استریم-۲ پیوند بین میدین گازی تازه توسعه‌یافته و زیرساخت‌های جدید روسیه با اتحادیه اروپا را تکمیل می‌کند. مسیر از طریق کریدور شمالی و دریای بالتیک ۴۳۰۰ کیلومتر طول دارد و بنابراین بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر کوتاه‌تر از کریدور مرکزی اوکراین (که تقریباً ۶۴۰۰ کیلومتر است) است (Nord Stream 2 AG, 2021).

آینده پژوهانه و پیش‌بینی‌هایی است که بر افزایش نیاز به مصرف گاز در اروپا تأکید دارد. در نتیجه اجرای این پروژه موجب افزایش ثبات در تحویل و عرضه گاز به بازار اروپا و در نهایت تحکیم امنیت انرژی خواهد شد.

افزون بر این، سهم فعلی گاز روسیه در بازار اروپا همچنان قابل توجه است و علی‌رغم طیف نسبتاً گسترده‌ای از اختلافات بین روسیه و اتحادیه اروپا، کشورهای اروپایی همچنان مصرف‌کنندگان اصلی سوخت و منابع انرژی روسیه هستند و خواهند بود. طبق داده‌های سال ۲۰۲۰، سهم اروپا در مجموع ۷۲ درصد صادرات گاز طبیعی روسیه است (شکل ۴).

شکل (۴). صادرات گاز طبیعی روسیه در سال ۲۰۲۰

صادرات گاز طبیعی روسیه در سال ۲۰۲۰

هم‌چنین، طبق گزارش کمیسیون اروپا، سهم واردات روسیه در بازار هیدروکربن اروپا ۴۲ درصد، نروژ ۳۴ درصد و الجزایر ۱۰ درصد است. ضمناً مصرف گاز روسیه به‌طور پیوسته در حال رشد است؛ زیرا مراکز تولید و صنعتی کشورهای اروپایی در حال افزایش است که به میزان متناسبی سوخت نیاز دارند. به‌عنوان مثال، در سال‌های ۲۰۱۵، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷، صادرات گاز پروم به ترتیب ۱۵۸، ۱۷۸، ۱۹۲ میلیارد متر مکعب بوده که حدود ۵۰ درصد آن از طریق سیستم انتقال گاز اوکراین و مابقی از طریق خطوط لوله یامال-اروپا و نورد استریم صورت گرفته است. باین حال، به دلیل اختلاف در روابط روسیه و اوکراین، گاز پروم مجبور به جستجوی مسیرهای جدید برای توسعه پایدار شرکت است (Manoilov, Katkov, 2020: 17).

ضرورت‌های زیست‌محیطی و افزایش نیازهای انرژی اروپا: به عقیده کارشناسان، با امضای توافق-نامه پاریس در چارچوب کنفرانس تغییر اقلیم در سال ۲۰۱۵ و تأکید بر جلوگیری از افزایش دمای کره‌زمین و علاقه‌مندی کشورهای اروپایی برای حفظ محیط‌زیست، بهره‌برداری از انرژی‌های فسیلی آلاینده مناسب نبوده و قاعداً با حذف آن، نیازهای انرژی اروپا به دیگر منابع از جمله گاز به‌عنوان سوخت پاک افزایش می‌یابد (Kato, 1 August 2016). ولادیمیر پوتین نیز در هجدهمین اجلاس والدای^۱ ضمن اذعان به اهمیت انرژی سبز بر سلامت زیست‌محیطی گاز طبیعی روسیه نسبت به گاز طبیعی مایع‌شده آمریکا و همچنین خط لوله گاز نورد استریم-۲ نسبت به خط لوله گاز فرسوده اوکراین تأکید کرد^۲. پوتین هم‌چنین تراز انرژی روسیه نسبت به بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته صنعتی را به دلیل سهم قابل توجه تولید هسته‌ای سبزتر دانست (Путин, 2021). باین حال، برخی از تحلیل‌گران بر این باورند که در راستای مقابله با انتشار گازهای گلخانه‌ای که ناشی از سوخت‌های فسیلی است چنانچه دول اروپایی به‌طور جدی تصمیم به کربن‌زدایی داشته باشند، در آینده نه‌چندان دور نمی‌توان دورنمای روشنی برای افزایش تقاضای گاز در اروپا ترسیم کرد. چراکه این امر ناگزیر به حذف سوخت‌های فسیلی از جمله گاز طبیعی و جایگزینی سایر منابع انرژی است.

^۱. "Валдай"

^۲. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

Bogoviz, Aleksei Valentinovich, Svenlana Vladislavlevna Lobova, Yulia Vyacheslavovna Ragulina, Alexander Nikolaevich Alekseev (2018), "Russia's Energy Security Doctrine: Addressing Emerging Challenges and Opportunities", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(5), 1-6.

کمیسیون اروپا نیز اصلاحاتی را در دستورالعمل گاز تصویب کرد که نیاز به خطوط لوله جدید را رد می‌کند. اتحادیه اروپا قصد دارد تقاضای خود برای گاز را به نفع منابع انرژی تجدیدپذیر کاهش دهد (Budz, 2018). هرچند در نظر گرفتن این مهم، با اصرار مخالفان نورد استریم-۲ در اروپا و آمریکا برای حفظ ترانزیت گاز از خاک اوکراین با خطوط لوله فرسوده آن و همچنین تلاش اروپا برای تنوع‌بخشی به منابع تأمین انرژی به‌ویژه با استفاده از گاز طبیعی مایع‌شده آمریکا در تضاد است.

دلایل تأخیر، چالش‌های اجرا و راه‌اندازی پروژه

مخالفت اکثر کشورهای اروپایی: ویکتور کاتونا^۱، کارشناس اندیشکده شورای امور بین‌الملل روسیه که فعالیت پژوهشی او در حوزه انرژی متمرکز است، از جمله موانع جدی در اجرای این پروژه را ساختار پان‌اروپایی اتحادیه اروپا می‌داند. به عقیده وی دست کم هفت کشور عضو اتحادیه اروپا از جمله لهستان، رومانی، اسلواکی، مجارستان، لتونی، لیتوانی و استونی، از ترس قطع پرداخت‌های حمل‌ونقل و یا به منظور باز کردن طومار روسیه‌هراسی، با اجرای پروژه «نورد استریم-۲» مخالفت کردند (Катона, 1 Августа 2016).

موانع حقوقی: از جمله چالش‌های اجرای پروژه «نورد استریم-۲» مباحث حقوقی مرتبط با الزامی بودن رعایت قوانین انرژی اتحادیه اروپاست. مهم‌ترین قوانین محدودکننده توسط بخش-نامه سوم گاز و مقررات ۷۱۵ در مورد دسترسی به شبکه‌های گاز به‌عنوان بخشی از بسته انرژی موسوم به بسته سوم گاز در سال ۲۰۰۹ به تصویب رسید (Krutikhin, 2021: 192). طبق این قوانین کنترل و مدیریت خط لوله باید جدا از استخراج گاز باشد؛ لذا شرکت‌هایی که به استخراج و فروش گاز می‌پردازند، نمی‌توانند در شرکت‌هایی که مدیریت این خط لوله را بر عهده دارند حضور کلیدی داشته باشند. همچنین خطوط لوله اصلی گاز در قلمرو اتحادیه اروپا باید امکان پمپاژ گاز را برای لوله‌گازی که متعلق به شرکتی که در کنسرسیوم ساخت و مدیریت خط لوله مشارکت ندارد، فراهم آورد. کمیسیون اروپا اصرار دارد که «نورد استریم-۲» نمی‌تواند در خلأ قانونی اجرا شود و یا صرفاً متکی بر قوانین روسیه باشد (Катона, 1 Августа 2016) و از این طریق سعی داشت روسیه را مجبور به صرف نظر از اصل اتکا به یک کانال صادراتی یعنی انحصار «گازپروم» در حمل‌ونقل و صادرات گاز طبیعی نماید (Кавешников, 2017).

^۱. Виктор Катона

تحریم‌های آمریکا: تحریم‌های آمریکا در ارتباط با نورد استریم-۲ در دو مرحله کلی قابل بررسی هستند. مرحله نخست شامل تحریم‌هایی است که اغلب به‌طور غیرمستقیم بر روی این پروژه مانع ایجاد کرده‌اند. مهم‌ترین این تحریم‌ها در قالب قانون مقابله با دشمنان آمریکا از طریق تحریم‌ها^۱ اوایل اوت ۲۰۱۷ توسط کنگره آمریکا تصویب شد. مقامات آمریکایی نورد استریم-۲ را یکی از تهدیدهای اصلی برای امنیت اروپا معرفی کردند که ایالات متحده موظف است از آن محافظت کند (Белов, 2021: 65). این تحریم‌ها اقدامات محدودکننده را بر صنایع استخراج فلزات و مجتمع سوخت و انرژی روسیه تحمیل کرده است. برخی تحریم‌ها نیز با هدف پیچیده کردن تأمین مالی پروژه نورد استریم-۲ صورت گرفته است. همچنین تحریم‌هایی علیه روسیه اعمال شد که به موجب آن تمامی شرکت‌های همکار در اجرا و تأمین مالی پروژه نورد استریم-۲ مشمول پرداخت جریمه می‌شدند (Ивахник, 16.06.2017)، اما روسیه در پی اعمال این تحریم‌ها در چارچوب سیاست «چرخش به شرق» مناسبات خود با چین را از جمله در حوزه مجتمع سوخت و انرژی تقویت کرد^۲.

مرحله دوم تحریم‌های آمریکا به پس از ۲۰ دسامبر ۲۰۱۹ برمی‌گردد. در این تاریخ، ایالات متحده قانون حفاظت از امنیت انرژی اروپا^۳ را به‌عنوان بخشی از بودجه دفاعی خود تصویب کرد که تحریم‌هایی را علیه شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات لوله‌گذاری اعلام کند (Белов, 2021: 65). این قانون بر روی کشتی‌هایی که در اعماق ۱۰۰ فوت یا بیشتر زیر سطح دریا برای ساخت پروژه خط لوله نورد استریم-۲، پروژه خط لوله ترک استریم^۴ یا هر پروژه‌ای که جانشین آن است و لوله‌گذاری می‌کنند، متمرکز است (PEESA, 2020). در این مرحله نورد استریم-۲ و ترک استریم را هدف قرار دادند و بلافاصله لازم‌الاجرا شدند. شرکت آل‌سیاس^۵ سوئیس که پیش از اعلام این تحریم‌ها، در حال لوله‌گذاری آخرین بخش نورد استریم-۲ در نزدیکی جزیره بورنهلن دانمارک بود بلافاصله تعلیق کار را اعلام کرد (Коммерсантъ, 21.12.2019).

1. CAATSA

۲. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

Abdelal, Rawi & Sogomon Tarontsi (2013), "Russia and China: Energy Relations and International Politics", *Harvard Business School Case*.

3. PEESA

۴. شایان ذکر است این تحریم‌ها نتوانستند مانعی برای جریان ترکی ایجاد کنند چرا که احداث این خط لوله در زمان اجرایی شدن تحریم‌های جدید، عملاً به پایان رسیده بود.

5. Allseas

۴ ژوئن ۲۰۲۰، قانون دیگری با عنوان حفاظت از «قانون شفاف‌سازی امنیت انرژی اروپا»^۱ معرفی شد که شامل طرف‌هایی می‌شود که خدمات پذیره‌نویسی، بیمه یا بیمه اتکایی را برای پروژه‌های نورد استریم-۲ یا ترک استریم ارائه می‌کنند. در ۱۵ ژوئیه ۲۰۲۰ نیز، وزارت امور خارجه آمریکا دستورالعمل خود در مورد اعمال تحریم‌های ثانویه بخش ۲۳۲ قانون کاتسا برای افراد خارجی که در نورد استریم-۲ یا ترک استریم دخیل هستند، به‌روز کرد (McDougall, Reisinger, Greenwood, 2020). در دسامبر ۲۰۲۰، کارگذاری خطوط لوله توسط شناورهای تخصصی داخلی آغاز شد. ایالات متحده که نتوانست به توقف فنی در ساخت‌وساز نورد استریم-۲ دست یابد، اصلاحات جدیدی را در بودجه دفاعی همان ماه تصویب و اقدامات محدودکننده بیشتری را علیه شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات بیمه کشتی، تست، صدور گواهینامه، جوشکاری و ... اعمال کرد. در نتیجه، در ابتدای سال ۲۰۲۱، ۱۸ شرکت دیگر از پروژه خارج شدند (Белов, 2021: 65). تا اینکه در می ۲۰۲۱، دولت بایدن اپراتور نورد استریم-۲ و ماتیس وارنیک^۲ مدیرعامل آن را به دلایل امنیت ملی، صدمه زدن تحریم‌ها به روابط آمریکا با اروپا و با توجه به پیشرفت ۹۵ درصدی احداث نورد استریم-۲ و بی‌ثمر بودن تداوم تحریم‌ها از اعمال تحریم معاف کرد. البته درست چند روز بعد از نشر خبر این معافیت‌ها، در ۲۲ می، ایالات متحده تحریم‌هایی را علیه چهار شرکت روسی و ۱۳ کشتی مرتبط با ساخت نورد استریم-۲ اعمال کرد، اما این فهرست شامل اپراتور خط لوله و مدیرعامل آن ماتیس وارنیک نمی‌شد (Мингазов, 2021). در همین رابطه، تیموفیف^۳ معتقد است با وجود تحریم‌های جدید، وضعیت به‌طور اساسی تغییر نکرد. در واقع، آمریکا تا حدی نگرانی‌های متحدان اروپایی‌اش را در نظر گرفت. دولت بایدن از تحریم‌ها علیه اشخاص حقوقی و کشتی‌های روسی درگیر در این پروژه استفاده کرد، اما آن را مسدود نکرد. در نتیجه، خط لوله با وجود این تحریم‌ها تکمیل شد (Тимофеев, 30 декабря 2021).

در مجموع، این نکته مهم است که در مخالفت جدی واشنگتن با خط لوله نورد استریم-۲ و اعمال تحریم‌های متعدد در رابطه با این خط لوله از ابتدا انگیزه‌های سیاسی و هم‌دلایل اقتصادی دخیل بوده است. مهم‌ترین دلیل سیاسی، تنبیه و مجازات روسیه به دلیل سیاست این کشور در قبال بحران اوکراین و الحاق کریمه است. آمریکا از سال ۲۰۰۸ به بعد، به‌طور جدی با مواضع روسیه در قبال اوکراین مخالف بوده و از این‌رو، به منظور تحت‌فشار قرار دادن روسیه، به اتخاذ سیاست

1. Protecting Europe's Energy Security Clarification Act (PEESCA)

2. Маттиас Варниг

3. Иван Тимофеев

تحریمی و تشدید آن در قبال روسیه روی آورد. مسئله بعدی تمایل سیاسی برای واداشتن روسیه به حفظ حمل و نقل از طریق اوکراین است تا کی‌یف مثل گذشته ابزاری برای نفوذ بر مسکو در اختیار داشته باشد (Кавешников, 2017). از نظر اقتصادی نیز با اعمال محدودیت بر شرکت‌های سوخت و انرژی روسیه، زمینه مساعدی برای عرضه گاز ایالات متحده به اروپا فراهم شد و با تشدید سیاست‌های تحریمی علیه روسیه، این شرایط برای آمریکا مطلوب‌تر گردید. حتی در سال ۲۰۱۷، برخی از سیاستمداران اروپایی موافق نورد استریم-۲ همچون زیگمار گابریل^۱، وزیر امور خارجه وقت آلمان و کریستین کرن^۲، صدراعظم اتریش انگیزه منفعت‌جویانه آمریکا را مورد تأکید قرار دادند (Russell, 2020: 16). در واقع پس از «انقلاب شیل» در سال ۲۰۱۶، رهبری ایالات متحده با هدف تبدیل آمریکا به یک ابرقدرت انرژی با مخالفت در اجرای نورد استریم-۲ در صدد بیرون راندن روسیه از بازار گاز اروپا برآمد (Манойло, Катков, 2020: 17).

تأخیر در اعطای مجوز از سوی دانمارک: دانمارک در سال ۲۰۱۸، قانونی را تصویب کرد که به دولت اجازه می‌داد تا اجرای خطوط لوله گاز را به دلایل امنیت ملی ممنوع کند^۳. این امر حتی روسیه را ناگزیر به طراحی مسیر جایگزین کرد. در نهایت، تنظیم‌کننده انرژی دانمارک در سال ۲۰۱۹ پس از دو سال تأخیر، به گازپروم مجوز احداث خط لوله گاز نورد استریم-۲ را در منطقه انحصاری اقتصادی خود در دریای بالتیک اعطا کرد (Коммерсантъ, 30.10.2019).

چندصدایی و روی کار آمدن دولت ائتلافی در آلمان: اگرچه کشور آلمان به‌عنوان ذینفع اصلی این پروژه به‌طور کلی از ابتدا در شمار کشورهای موافق قرار داشت، اما این به معنای هم‌صدایی تمام گروه‌های سیاسی و احزاب در این کشور نسبت به نورد استریم-۲ به‌خصوص در شرایط پس از بحران اوکراین نبوده و نیست. سبزه‌ها در آلمان کاملاً مخالف نورد استریم-۲ و دموکرات‌های آزاد نیز عمدتاً مخالف این پروژه هستند. اتحادیه دموکرات مسیحی هم منشعب شده و احتمالاً مخالف خط لوله است (Åslund, 2021).

افزون بر این، پایان قدرت آنگلا مرکل نیز شرایط را برای راه‌اندازی نورد استریم-۲ دشوارتر نمود. وی نسبت به بسیاری از هم‌تایان غربی خود روابط گرم‌تری با پوتین داشت و از خط لوله

^۱. Sigmar Gabriel

^۲. Christian Kern

^۳. به دلیل عبور خط لوله نورد استریم-۱ از مجاورت جزایر بورنهورلم^۳ دانمارک. واقع در دریای بالتیک

حمایت می‌کرد. وی حتی پس از مسمومیت الکسی ناوالنی (۲۰۲۰) و اعلام مواضع انتقادی نسبت به مسکو، در رابطه با نورد استریم-۲ از منافع آلمان در برابر فشار آمریکا دفاع کرد (Тренин, 14.10.2021)، اما پس از مرکل تغییر لحن سیاسی در خصوص نورد استریم-۲ روی داد. صدر اعظم جدید موضع متفاوتی اتخاذ کرد (Turak, Ng, 2022). در واقع دولت ائتلافی اولاف شولتز متشکل از سه حزب سوسیال دموکرات، سبزها و حزب دموکرات آزاد آلمان است که رویکردهای متفاوتی در موضوعات مختلف دارند. سبزها حقوق بشر را در اولویت قرار می‌دهند و شدیداً با نورد استریم-۲ مخالف هستند که با موضع سوسیال دموکرات‌ها که به سیاست‌های شرقی و پلی برانت متوسل می‌شوند و از راه‌اندازی خط لوله گاز حمایت می‌کنند، همخوانی ندارد. همین امر تا حد زیادی بر ایجاد ممانعت در توافقات نهایی برای راه‌اندازی خط لوله نورد استریم-۲ افزوده است (Fix, 2021). به‌ویژه وزیر امور خارجه دولت جدید آنالنا بربوک^۱ از حزب سبزهاست. با این همه اولاف شولتز پس از تصدی مسئولیت، ضمن تأکید بر تجاری بودن نورد استریم-۲ خاطر نشان کرد که فرآیند صدور گواهی‌نامه خط لوله کاملاً اداری است و تنظیم‌گر انرژی آلمان بدون نگاه سیاسی در این باره تصمیم می‌گیرد (РБК, 28 дек 2021). با این حال، به رسمیت شناختن استقلال جمهوری‌های لوگانسک و دونتسک از سوی روسیه و سپس جنگ روسیه علیه اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، منجر به تصمیم قطعی دولت آلمان برای قطع سیر فرآیند اعطای مجوز به این پروژه شد.

«نورد استریم-۲» و امنیت انرژی اتحادیه اروپا

به‌طور کلی، از ابتدا کشورهای آلمان، بریتانیا، هلند، اتریش و فرانسه که به‌واسطه شرکت‌های راهبردی انرژی خود یا در تأمین مالی این پروژه سهمیم بوده و یا تأمین‌کننده سفارش‌های انتقال گاز هستند، از موافقان این پروژه بودند. با این حال، مسائلی همچون الحاق کریمه به روسیه و در ادامه مسمومیت الکسی ناوالنی، موجب شد برخی از این کشورها علی‌رغم ذینفع بودن در پروژه حاضر نباشند، پشتیبانی سیاسی قابل توجهی در این رابطه به عمل آورند. در این میان، تنها آلمان و اتریش از ابتدا به دلیل به خطر افتادن منافع خود، مخالفت با تحریم‌های آمریکا علیه نورد استریم-۲ را ابراز کردند. این کشورها آمریکا را به شیوه‌های نسنجیده مبارزه رقابتی متهم کردند و اقدامات این کشور را به‌منزله تداوم سیاست آمریکا در اعمال فرامرزی

^۱. Annalena Baerbock

قوانین خود در نظر گرفتند. چراکه با اعمال تحریم‌ها، شرکت‌های آلمانی درگیر در پروژه تحت تحریم قرار می‌گرفتند (Ольховск, 2017).

در مقابل، کشورهای لهستان، دانمارک (در آغاز پروژه)، جمهوری چک، اسلواکی، مجارستان، ایتالیا، رومانی، کرواسی، یونان، لیتوانی، لتونی، استونی، اوکراین و آمریکا از مخالفان پروژه محسوب می‌شوند. از ابتدا لهستان به دلیل تضعیف رقابت در بازار گاز لهستان، برهم‌خوردن توازن در تنوع‌بخشی عرضه گاز، افزایش نفوذ گازپروم در اروپا و تهدید منافع اتحادیه اروپا و همچنین تهدید ثبات اوکراین از مخالفان اصلی این پروژه بوده است. در نتیجه اعتراضات لهستان و همچنین بروز پیچیدگی‌های حقوقی، شرکت‌های غربی نتوانستند به‌عنوان اعضای کنسرسیوم شرکت سهامی نورد استریم-۲ در اجرای پروژه مشارکت داشته باشند. برخی از کشورهای اروپای جنوبی هم‌چون مجارستان و ایتالیا نیز احداث خط لوله نورد استریم-۲ را نمونه‌ای از استانداردهای دوگانه تلقی کردند. مقامات اوکراین نیز آن را انتقام روسیه از احکام اولیه دادگاه عالی استکهلم در اختلاف مابین شرکت‌های «نفت و گاز» اوکراین و «گازپروم» روسیه نامیدند (Катона, 10 Марта 2016).

از نظر مخالفان، نورد استریم-۲ در آمریکا و اروپا، این خط لوله تأثیر زیان‌باری بر امنیت انرژی اتحادیه اروپا و توسعه بازار گاز در اروپای شرقی و مرکزی و همچنین بر روی اصلاحات انرژی در اوکراین دارد. علاوه بر این، آمریکا سعی دارد تا به متحدان و شرکای اروپایی خود در کاهش وابستگی به منابع انرژی روسیه، به‌ویژه گاز طبیعی که از جانب دولت روسیه به‌عنوان سلاحی برای ترساندن دیگر کشورها و تأثیرگذاری بر آن‌ها استفاده می‌شود، کمک نماید (Холодков, 2017)، اما تحلیل‌گران اثرات تکمیل خط لوله گاز نورد استریم-۲ را بسیار زیاد دانسته‌اند. مهم‌ترین آن‌ها پیامدهای اقتصادی و سیاسی برای اوکراین و همچنین تهدید امنیت ملی دول اروپایی و امنیت انرژی اروپا، تهدید حاکمیت دول اروپایی و در واقع تهدیدهای ژئوپلیتیکی است.

به لحاظ اقتصادی، ایجاد این خط لوله گاز جدید و به‌دنبال آن کاهش ظرفیت گاز انتقالی از مسیر اوکراین، به از دست دادن سالانه ۲ میلیارد دلار درآمد حاصل از ترانزیت گاز روسیه و همچنین کسری بودجه اوکراین می‌انجامد؛ کاهش شش برابری حجم ترانزیت گاز، موجب کاهش وجوه و پرداخت‌های مالی آن شده و به‌دنبال آن، دست کم منجر به ایجاد شکاف ۱,۵ میلیارد دلاری در بودجه اوکراین خواهد شد. به لحاظ سیاسی نیز، وابستگی روسیه به اوکراین برای انتقال گاز به اروپا اهرم فشاری برای کی‌یف محسوب می‌شود. لذا راه‌اندازی این پروژه به تضعیف مواضع

و قدرت چانه‌زنی اوکراین در قبال روسیه می‌انجامد. از نگاه مخالفان نورد استریم-۲، سیستم گازرسانی اوکراین به‌عنوان سیستم صادراتی به‌خودی‌خود می‌توانست تضمینی در برابر تهاجم گسترده ارتش روسیه به خاک اوکراین باشد. از این رو رومان سیرینسکی^۱ کارشناس اوکراینی معتقد است که بیم آسیب‌زدن به سیستم گازرسانی اوکراین و از دست رفتن پول «گازپروم» می‌تواند از جمله دلایل جدی کرملین برای دورزدن اوکراین باشد (Сиринский, 2017).

علاوه بر این، این تصور هم وجود داشت که تکمیل نورد استریم-۲ تهدیدی برای امنیت ملی دول اروپایی است. چراکه با راه‌اندازی این خط لوله احتمالاً هم خط ترانزیت اوکراین و هم خط لوله گاز بلاروس-لهستان متروکه خواهند شد. لذا به عقیده ناظران، این به روسیه امکان بیشتری برای انجام اقدامات نظامی در اوکراین و بلاروس می‌دهد. تجاوز نظامی روسیه به اوکراین یا بلاروس هم امنیت ملی اروپا را به خطر می‌اندازد (Aslund, April 27, 2021).

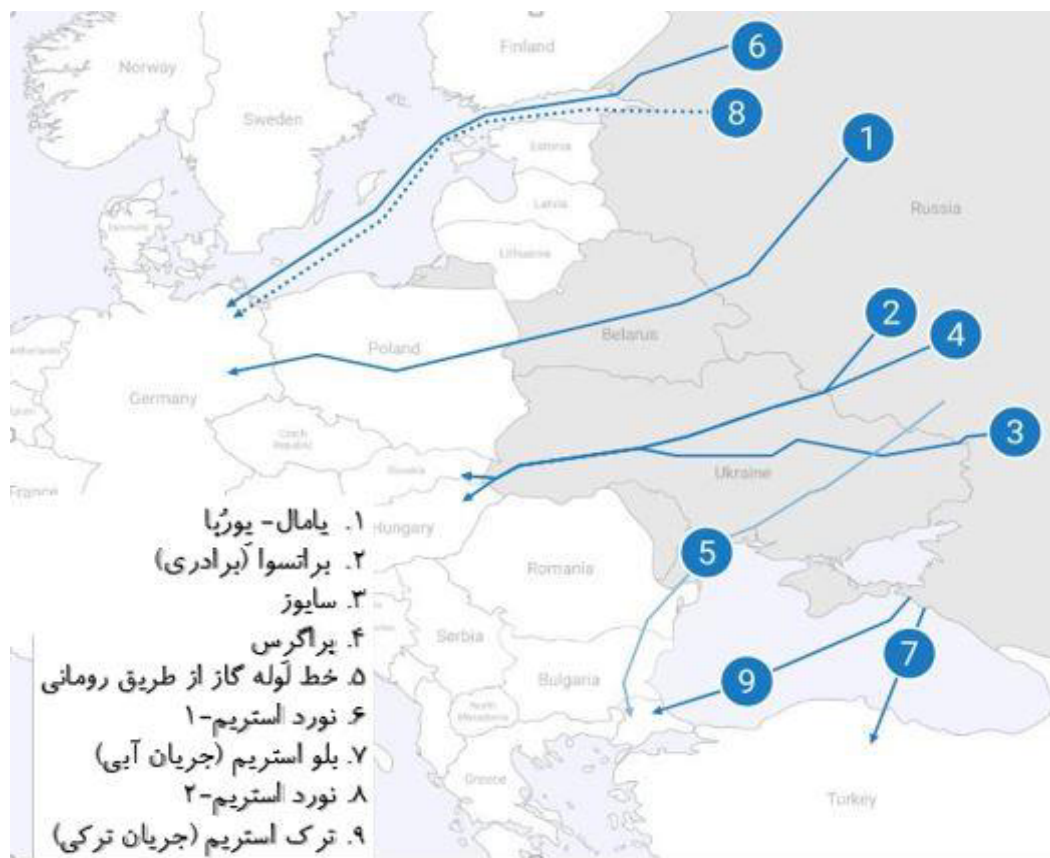
همچنین از نظر مخالفان تکمیل خط لوله، امنیت انرژی اروپا به‌طور جدی تضعیف خواهد شد؛ چراکه گازپروم به دلیل کاهش عرضه گاز به خصوص در اواسط زمستان بدسابقه است و بارها از عرضه گاز به‌عنوان سلاحی در اروپا استفاده کرده است^۲ (Russell, 2020: 13-14)؛ بنابراین روسیه می‌تواند از نورد استریم نیز برای اخذی سیاسی یا مالی استفاده کند. این نگرانی از بابت خطر عرضه به‌خصوص در شرایط تشدید تمرکز بر روی یک سیستم خط لوله در یک مسیر (از طریق دریای بالتیک) تشدید می‌شود.

از طرفی، کمیسیون اروپا نورد استریم-۲ را از منظر تنوع‌بخشی به تأمین‌کنندگان گاز اروپا و مسیرهای تحویل مضر می‌داند (Russell, 2020: 15). در حال حاضر، خطوط لوله گاز متعددی از روسیه به اروپا فعال است و روسیه سهم مهمی در تأمین انرژی اروپا دارد. همین امر و وابستگی بیشتر به یک تأمین‌کننده انرژی برای بسیاری از کشورهای اروپایی مطلوب نیست (شکل ۵).

^۱. Роман Сиринский

^۲. مواردی همچون قطع صادرات نفت و گاز توسط شوروی در سال ۱۹۹۰ به کشورهای بالتیک به منظور اعمال فشار بر آن‌ها که برای دستیابی به استقلال مصمم بودند، بستن شیرهای تمام خطوط لوله گاز به سمت اوکراین در ژانویه ۲۰۰۹ به دلیل اختلاف بر سر قیمت با اوکراین و در نتیجه قطع گاز کشورهای پایین‌دستی از جمله مجارستان و بلغارستان در اواسط زمستان، افزایش ناگهانی قیمت گاز برای اوکراین در سال ۲۰۱۴

شکل (۵). خطوط لوله گاز از روسیه به اروپا

<http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/>

افزون بر موارد فوق، حضور روسیه در بخش‌های انرژی اتحادیه اروپا به روسیه این قدرت را می‌دهد که بر تصمیمات دولت‌های اروپایی، اغلب به روشی غیرشفاف، تأثیر بگذارد. در این رابطه، می‌توان به ارتباط احتمالی بین انتصاب گرهارد شرودر^۱، صدراعظم سابق آلمان، در سال ۲۰۰۵ در هیئت مدیره اولین خط لوله نورد استریم، تنها چند هفته پس از استعفای او از کارش در دولت اشاره کرد و همچنین اصلاحات در قوانین انرژی بلغارستان با هدف باز کردن راهی برای پروژه خط لوله دیگر روسیه یعنی جریان جنوبی و تصمیم دولت مجارستان برای اعطای پروژه بحث‌برانگیز ۱۲ میلیارد دلاری برای توسعه نیروگاه برق پاکس^۲ به شرکت انرژی هسته‌ای

^۱. Gerhard Schröder

^۲. Paks

روسیه بدون مناقصه عمومی. این موارد به تلاش‌های شرکت‌های انرژی روسیه برای تضمین تصمیم‌های سیاسی به نفع منافع تجاری خود اشاره می‌کنند (Russell, 2020: 16). از این رو، وابستگی بیشتر به روسیه در نتیجه عملیاتی شدن نورد استریم-۲ از سوی اروپا به‌عنوان عاملی برای افزایش نفوذ سیاسی روسیه در اروپا و تضعیف اتحاد فرآتلانتیک تعبیر می‌شود.

علاوه بر این، برخی تحلیل‌گران اروپایی، به فساد گازپروم و نورد استریم-۲ برای پیشبرد منافع خود در اروپای غربی اشاره می‌کنند. اصطلاح «شرودریزاسیون»^۱ که منتسب به گرهارد شرودر^۲ صدراعظم سابق آلمان است به همین موضوع اشاره دارد (Krutikhin, 2021: 192). در واقع او به‌عنوان لابی‌گر اصلی پوتین در آلمان عمل می‌کرد. از این منظر، نورد استریم-۲ تأثیر مخربی بر حکومت در آلمان، اتریش و هلند دارد. از نظر مخالفان، روش تجارت گازپروم به قدری نادرست و غیرشفاف است که هرگونه پیشرفت این شرکت برای اروپا زیان‌آور است و به همین دلیل نباید در جوامعی که مدعی حمایت از حاکمیت قانون هستند مجاز باشد (Aslund, April 27, 2021).

در اینجا باید به این نکته نیز اشاره کرد که اتحادیه اروپا در دهه‌های اخیر به طرق گوناگون سعی در کاهش وابستگی به منابع انرژی روسیه و در نتیجه کاهش اثرات و پیامدهای منفی اعمال نفوذ روسیه بر دول اروپایی داشته است. مهم‌ترین اقدام اتحادیه اروپا در این راستا معرفی هنجارها و مقررات سخت‌گیرانه‌تر همچون بسته سوم انرژی^۳ در سال ۲۰۰۹، اتکا بر قدرت قضایی و بازار خود و همچنین حمایت ایالات متحده بوده است (Krutikhin, 2021: 187).^۴ با تکیه بر همین قوانین سخت‌گیرانه، تنوع‌بخشی منابع تأمین انرژی و حمایت ایالات متحده از طریق اعمال تحریم، روسیه در پایان سال ۲۰۱۹، ناگزیر به امضای توافق تجاری با اوکراین برای ادامه ترانزیت گاز طبیعی از این کشور شد که به موجب آن گازپروم ارسال گاز را به مدت ۵ سال تضمین کرد.^۵ این ترتیبات جدید متضمن تداوم ترانزیت پس از انقضای قرارداد قبلی است. افزون بر این، در همان زمان آلکسی میلر^۶، رئیس گازپروم، حتی از آمادگی شرکت برای ادامه

1. Schroederization

2. Gerhard Schröder

3. Third Energy Package

۴. در رابطه با راه‌اندازی خط لوله گازپروم در دریای سیاه یعنی خط لوله ترک-استریم با وجود روابط تنش‌آلود میان روسیه و غرب باید گفت این خط لوله از دریای سیاه به خاک ترکیه که عضو اتحادیه اروپا نیست وارد می‌شود و از این رو، شامل قوانین موجود در اتحادیه اروپا نمی‌شد.

۵. برای سال نخست پمپاژ ۶۵ میلیارد متر مکعب گاز و ۴۰ میلیارد متر مکعب گاز برای چهار سال بعد.

6. Миллер Алексей

ترانزیت گاز از طریق اوکراین پس از سال ۲۰۲۴، براساس امکان اقتصادی و شرایط فنی سیستم حمل‌ونقل گاز اوکراین سخن گفت (РИА Новости, 25.11.2021).

تأثیر تحولات فوریه ۲۰۲۲

۲۲ فوریه ۲۰۲۲، روسیه پس از حدود دو ماه استقرار قوای نظامی خود در مرز با اوکراین و افزایش فزاینده تنش با ناتو، استقلال سیاسی مناطق دونتسک و لوگانسک را به رسمیت شناخت. در پی اقدام کرملین، برلین ابتدا گزارش امنیت انرژی آلمان را که در زمان صدر اعظم سابق آنگلا مرکل تهیه شده بود از سایت آژانس فدرال خارج کرد و سپس فرآیند صدور گواهینامه در مورد خط لوله گاز را به‌طور کامل متوقف نمود. به این ترتیب، دورنمای راه‌اندازی این خط لوله عملاً در هاله‌ای از ابهام قرار گرفت (Соколов, 2022). اوضاع پس از عملیات نظامی روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه و اعمال تحریم‌های فوری ایالات متحده علیه شرکت اپراتور نورد استریم - ۲ و ماتیس وارنیک^۱ مدیرعامل شرکت که در واقع لغو معافیت‌های مه ۲۰۲۱ بود، پیچیده‌تر شد. تا جایی که اخباری مبنی بر اینکه شرکت نورد استریم-۲ بررسی پرونده ورشکستگی را در دستور کار قرار داده انتشار یافت.

متعاقباً در ۲ مارس، نورد استریم-۲ گزارش داد که نمی‌تواند شروع روند ورشکستگی را تأیید کند، اما پیش از آن در اول مارس، از فسخ قرارداد با کارکنان شرکت به دلیل تحریم‌های آمریکا خبر داده بود (Будрис, 2022). با تحریم‌های اعمال شده علیه این شرکت، همه شهروندان و اشخاص حقوقی ایالات متحده ملزم شدند هرگونه معامله با اپراتور پروژه را تا ۲ مارس متوقف کنند. این محدودیت هم‌چنین موجب مسدود شدن دارایی‌های شرکت و انزوای آن از سیستم دلاری شده و فعالیت‌های شرکت را متوقف نمود.

خروج تعدادی از سرمایه‌گذاران اروپایی پروژه نورد استریم-۲ از این پروژه از دیگر پیامدهای عملیات نظامی روسیه علیه اوکراین بود. از میان ۵ شرکت اروپایی شریک در این پروژه، در ۲۸ فوریه ۲۰۲۲، هیئت مدیره شرکت انگلیسی-هلندی شل^۲ اعلام کرد که از سرمایه‌گذاری مشترک خود با گاز پروم و نهادهای انرژی مرتبط، از جمله پروژه نورد استریم-۲ خارج می‌شود. بن وون بوردن^۳، مدیرعامل این شرکت هم‌چنین در بیانیه‌ای از تصمیم قاطع شرکت برای خروج

1. Маттиас Варниг

2. Shell

3. Ben van Beurden

از سرمایه‌گذاری‌های مشترک در روسیه خبر داد (POLITICO, February 28, 2022). اول مارس ۲۰۲۲، شرکت انرژی اتریشی آ.ام.وی^۱ ضمن اعلام کناره‌گیری از تداوم مذاکره با گازپروم برای توسعه فازهای A۴ و A۵ ذخایر آچیموف^۲ میدان گازی اورنگویسک^۳ از تجدیدنظر مشارکت خود در ساخت خط لوله گاز نورد استریم-۲ سخن گفت (TASS, 1 MAR 2022). شرکت نفت و گاز وینترشال^۴ آلمان نیز علاوه بر اینکه در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ خواستار جبران خسارت شد، در سوم مارس از تصمیم خود برای قطع تأمین مالی نورد استریم-۲ خبر داد. این شرکت همچنین خاطرنشان کرد که هیچ پروژه دیگری را در روسیه دنبال نخواهد کرد و تمام برنامه‌ریزی‌ها برای پروژه‌های جدید را متوقف خواهد نمود (RIGZONE, March 03, 2022). شرکت انجی^۵ فرانسه و شرکت آلمانی یونپیر^۶ تنها تأمین‌کنندگان مالی از پنج شرکت غربی درگیر در پروژه نورد استریم-۲ هستند که هنوز از ادامه مشارکت در آن انصراف نداده‌اند. هر دو اعلام کردند در حال ارزیابی وضعیت هستند (Montel, 03 Mar 2022).

علاوه بر توقف روند صدور گواهی‌نامه از سوی آلمان برای راه‌اندازی نورد استریم-۲، اعمال تحریم‌های شدید از سوی آمریکا و خروج برخی سرمایه‌گذاران غربی پروژه، دولت‌های اروپایی نیز به دنبال راه‌هایی برای پایان دادن به اتکای خود به گاز طبیعی روسیه و دست کم کاهش وابستگی به گاز این کشور با روی آوردن به سایر تأمین‌کنندگان انرژی، از جمله از طریق احداث پایانه‌های گاز طبیعی مایع‌شده هستند. آن‌ها هم‌چنین سعی دارند روند دستیابی به انرژی پاک را سرعت بخشند (Habibic, 2022). در پی وقوع این تحولات، راهبرد جدید سیاست خارجی آلمان توسط اولاف شولتز صدراعظم آلمان در نشست اضطراری بوندستاگ^۷ در ۲۷ فوریه ۲۰۲۲ اعلام شد که در آن شولتز اقدامات قاطعی را برای تنوع‌بخشی به منابع انرژی کشور پیشنهاد کرد (Денисенко, 2022). در همین راستا، آلمان قصد دارد در آینده نزدیک دو پایانه گاز طبیعی مایع‌شده در برونسبوتل^۸ و ویلهلمشاون^۹ احداث نماید (Habibic, 2022). البته پروژه‌های احداث پایانه‌های گاز طبیعی مایع‌شده در آلمان در سال ۲۰۱۸، برای تنوع‌بخشی به

1. OMV

2. Ачимов

3. Уренгойское месторождение

4. Wintershall

5. Engie

6. Uniper

7. Bundestag

8. Brunsbüttel

9. Wilhelmshaven

تأمین کنندگان اصلی گاز و جلوگیری از وابستگی به تأمین کنندگان روسی طراحی شده بودند و قرار بود گاز به بازار آلمان از طریق واردات از ایالات متحده تأمین شود اما در عمل، طی حدود ۵ سال هیچ‌یک از پروژه‌ها به بهره‌برداری نرسیده و احداث آن‌ها به دلایل مختلف به تعویق افتاد. ضمن آنکه این پروژه‌ها از لحاظ منطق هزینه-فایده دچار تردید بودند. با این حال، عملیات نظامی روسیه علیه اوکراین و سخنرانی اولاف شولتز در بوندستاگ موجب تحرک و شتاب بیشتر برای عملیاتی شدن این طرح‌ها شد (Денисенко, 2022). همچنین با توجه به اینکه آلمان در نظر دارد برای مقابله با تغییرات اقلیمی و دستیابی به کربن‌زدایی تا سال ۲۰۴۵ به خنثی کردن گازهای گلخانه‌ای دست یابد، توسعه زیرساخت‌های منابع انرژی تجدیدپذیر نیز نقش مهمی در رابطه با تنوع‌بخشی منابع انرژی آلمان ایفا خواهند کرد. با این حال، تحقق چنین طرح‌هایی در کوتاه‌مدت عملی نیست.

هم‌چنین صدراعظم آلمان ۲۳ مارس ۲۰۲۲، طی یک سخنرانی در بوندستاگ ضمن تأکید بر روند دور شدن از وابستگی به منابع انرژی روسیه، هشدار داد ممنوعیت فوری واردات انرژی از روسیه باعث رکود اقتصادی در آلمان و سراسر اروپا خواهد شد (POLITICO, March 23, 2022)؛ بنابراین همان‌طور که کریستینا دنیسنکو^۱، محقق بخش اقتصاد کشورهای اروپایی مرکز مطالعات اروپایی مؤسسه اقتصاد جهانی و روابط بین‌الملل آکادمی علوم روسیه از قول شولتز نوشته، آلمان در حال حاضر به دلیل عدم وجود جایگزین، به همکاری با روسیه در زمینه منابع انرژی ادامه داده و پروژه‌های انرژی موجود تحت تأثیر تحریم‌ها قرار نمی‌گیرند. ضمن آنکه از ابتدای فاز حاد بحران اوکراین، تأمین منابع انرژی توسط طرف روسی در حجم درخواستی بدون وقفه انجام شده است. در واقع تحریم انرژی اتحادیه اروپا توسط صدراعظم آلمان به‌عنوان اقدامی غیرقابل قبول تلقی می‌شود؛ چراکه این اقدام شوک‌های کلان اقتصادی برای خود آلمان و حتی اروپا در پی خواهد داشت (Денисенко, 2022).

اما همان‌طور که آرتم ساکالف^۲، پژوهشگر مرکز مطالعات اروپایی مؤسسه دولتی روابط بین‌الملل مسکو به‌درستی تأکید کرده، بازگشت به پروژه نورد استریم-۲ در کوتاه‌مدت و میان‌مدت بعید به نظر می‌رسد. چراکه نه تنها روند اعطای گواهی‌نامه به نورد استریم-۲ از سوی دولت آلمان متوقف شده، بلکه سازه‌های اصلی موجود در آلمان که قبلاً در اجرای این پروژه مشارکت داشتند، پس از عملیات نظامی روسیه علیه اوکراین مورد حمله قرار گرفتند. ایالت

^۱. Кристина Денисенко

^۲. Артем Соколов

فدرال مکلنبورگ-فورپومرن^۱، حوزه انتخابیه صدراعظم سابق آنگلا مرکل در سال ۱۹۹۰ که روابط عمیقی با روسیه داشت و رهبران این ایالت حامی پروژه نورد استریم-۲ بوده‌اند، متحمل خسارات شدیدی شد و ناگزیر از روابط سابق خود با روسیه فاصله گرفت. در همین راستا، این ایالت بنیاد محیط‌زیست برای حمایت از نورد استریم-۲^۲ را منحل و شراکت با منطقه لنینگراد را نیز قطع کرد. با این همه، خود ساکالف نیز تأکید دارد که بازگشت رهبری آلمان در آینده به پروژه نورد استریم-۲ را نمی‌توان رد کرد. به گفته این تحلیلگر روسی، از سرگیری کار این خط لوله در صورت تغییرات جدی در شرایط خارجی از جمله توقف خصومت‌ها، دستیابی به توافق صلح پایدار قابل قبول برای روسیه، اوکراین و کشورهای غربی و همچنین وجود اراده سیاسی از سوی رهبری آلمان امکان‌پذیر است. افزون بر این، به عقیده ساکالف، در صورتی که نتایج انتخابات بوندستاگ در سال ۲۰۲۵، با بازگشت اتحادیه دموکرات مسیحی / اتحادیه سوسیال مسیحی^۳ به سمت‌های رهبری در آلمان همراه شود، این احتمال وجود دارد که دموکرات‌های مسیحی پروژه آغاز شده توسط آنگلا مرکل را به نتیجه برسانند (Соколов, 2022).

اساساً همکاری روسیه با آلمان در حوزه انرژی، بیش از چهار دهه سابقه دارد و به قول کروتیخین^۴ رابطه‌ای است که در آن «تنش‌زدایی، اعتماد و اعتمادسازی»^۵ تابعی از وابستگی متقابل اقتصادی تلقی می‌شود و قرارداد گاز در برابر لوله بخشی از «سیاست نگاه به شرق»^۶ آلمان است که وابستگی به روسیه را به‌عنوان راهی برای استقلال اقتصادی در نظر می‌گیرد (Krutikhin, 2021: 188) و درست به همین دلیل، آلمان از ابتدا همراهی قابل توجهی با پروژه نورد استریم-۲ داشته است. با این حال، تغییر و تحولات اخیر بسیاری از معادلات قبلی را بر هم زده است. به طوری که دنیسنکو نیز بر این باور است با توجه به تحولات سیاست خارجی، دیگر نمی‌توان از تنظیم مجدد «سیاست نگاه به شرق» یا شروع مثبت در روابط دوجانبه برلین و مسکو سخن گفت؛ بنابراین در میان مدت، آینده پروژه نورد استریم-۲ مبهم به نظر می‌رسد، هر چند هنوز صحبتی مبنی بر کنار گذاشتن کامل خط لوله وجود ندارد (Денисенко, 2022). در مجموع، تحولات چندماهه از ۲۲ فوریه ۲۰۲۲ تاکنون در اوکراین، نه تنها دیگر بار نورد استریم-۲ را متوقف کرد و به افزایش بهای انرژی در اروپا انجامید، بلکه شکنندگی امنیت

۱. Мекленбург-Передняя Померания

۲. фонд для поддержки «Северного потока-2»

۳. CDU / CSU

۴. Krutikhin, Mikhail

۵. Détente, Confidence, and Trust-Building

۶. Ostpolitik

انرژی اروپا را نیز هر چه بیشتر مشخص نمود. برخی از کشورهای اروپایی مانند مجارستان و رومانی مجدداً به تقویت زیرساخت‌های مبتنی بر استفاده از زغال‌سنگ و گاز روی آوردند. برخی دیگر از جمله فرانسه و انگلستان به ساخت تعداد قابل توجهی از نیروگاه‌های هسته‌ای اقبال نشان دادند. از این رو، این تحولات اروپا را برای تنوع‌بخشی به منابع تأمین انرژی خود مصمم‌تر کرد و عملاً موجب اتحاد بیشتر کشورهای اروپایی در میان خود و با آمریکا در رابطه با روسیه شد. همچنین فرصت مناسبی را برای توسعه بازار انرژی غیرمتعارف آمریکا در اروپا در اختیار ایالات متحده قرار داد. اگر هنوز برخی تحلیل‌گران با توجه به وابستگی شدید آلمان به انرژی روسیه و زمان‌بر و پرهزینه بودن طرح‌های جایگزین تأمین انرژی، رجوع آلمان به نورد استریم-۲ را محتمل می‌دانند، اما این نکته نیز مهم است که تداوم شرایط جنگی می‌تواند بر قاطعیت تصمیم آلمان در مورد توقف کامل نورد استریم-۲ و در مجموع اتحادیه اروپا برای کنار نهادن تدریجی منابع انرژی روسیه بیانجامد و امنیت عرضه انرژی روسیه را در بلندمدت دچار تهدید نماید. افزون بر این، تحولات اخیر نشان داد مخالفت آمریکا و برخی کشورهای اروپایی با راه‌اندازی نورد استریم-۲ و پافشاری برای حفظ موقعیت ترانزیتی اوکراین کمکی به بازدارندگی و ممانعت از وقوع تهاجم نظامی روسیه علیه تمامیت سرزمینی اوکراین و در واقع امنیت اروپا نکرده است.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که در این مقاله مشخص شد پروژه نورد استریم-۲ با مخالفت‌های زیادی در اروپا و آمریکا مواجه بوده است. در حالی که روسیه و ذی‌نفعان اروپایی این خط لوله به مزایای این پروژه اشاره می‌کنند و راه‌اندازی این پروژه را حتی به نفع امنیت انرژی اروپا و رقابت‌پذیری بیشتر می‌دانند، مخالفان اروپایی و آمریکا از این خط لوله به‌عنوان سلاح ژئوپلیتیک روسیه علیه اروپا و به‌ویژه اوکراین نام برده و در نتیجه، آن را تهدیدی برای امنیت انرژی اروپا و فلج کردن اوکراین که کشوری غرب‌گرا و مایل به پیوستن به ناتو و اتحادیه اروپاست، قلمداد می‌کنند. منابع روسی راه‌اندازی این خط لوله را نه تنها از نظر اقتصادی، ژئوپلیتیک، سیاسی و امنیتی برای روسیه نافع می‌دانند، بلکه این منفعت را امری متقابل و به نفع اروپا نیز برمی‌شمارند. این در حالی است که آمریکا نیز به دلیل منافع اقتصادی خود در فروش گاز طبیعی مایع‌شده سعی در سیاسی کردن این پروژه داشته است. روس‌ها پیامد اجرای این پروژه بر اوکراین را انکار نمی‌کنند، اما این

موضوع را هم به دلیل کوتاه‌تر شدن مسیر ترانزیت، هم به دلیل فرسودگی خطوط لوله‌های گاز اوکراین و مشکلات زیست‌محیطی آن و هم به دلیل الزامات امنیتی نافع می‌دانند. اما مخالفان پروژه تشدید وابستگی اروپا به انرژی روسیه، سوءسابقه این کشور در استفاده از انرژی به‌عنوان اهرم فشار و در کل تضعیف امنیت انرژی اروپا را برجسته می‌کنند. آنها هم‌چنین حذف خطوط لوله ترانزیت گاز اوکراین را نه‌تنها از نظر اقتصادی به ضرر این کشور می‌دانند، بلکه زمینه‌ساز تهدید نظامی روسیه برای اروپا و در واقع تهدید امنیت ملی دول اروپایی ارزیابی می‌کنند. با این‌همه، این پروژه به دلیل وجود قوانین سخت‌گیرانه اروپا از جمله بسته سوم انرژی، مخالفت‌های برخی دولت‌های اروپایی، اعمال تحریم‌های متعدد آمریکا و تعلیق روند تصویب خط لوله گاز با وجود تکمیل احداث آن، هنوز راه‌اندازی نشده است؛ افزایش قیمت گاز در اروپا نیز به همین مانع‌تراشی‌ها و به‌خصوص اقدام تنظیم‌گر انرژی آلمان مرتبط است اما با وجود افزایش بهای گاز و بروز تنش‌گازی در اروپا، موافقان هم برای راه‌اندازی خط لوله به اجماع نرسیدند. در نهایت نیز تشدید تحرکات ناتو در دریای سیاه و ارائه سیگنال‌هایی به اوکراین برای پیوستن به این ائتلاف نظامی ضدروسی موجب واکنش جدی روسیه، استقرار قوای نظامی در مناطق مرزی با اوکراین، به رسمیت شناختن جمهوری‌های دونتسک و لوگانسک و تجاوز نظامی به خاک اوکراین شد. به این ترتیب دورنمای راه‌اندازی این خط لوله دست‌کم تا پایداری اوضاع در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته است.

سرنوشت خط لوله نورد استریم چند موضوع را برجسته می‌کند:

۱. در حالی که اروپا برای مصارف خانگی و صنعتی خود به مقدار کافی انرژی در دسترس ندارد، اما پیرامون خود دریایی از منابع نفت و گاز و به‌خصوص گاز طبیعی دارد. علاوه‌بر روسیه منابع گازی در دریای شمال، آفریقای شمالی، خاورمیانه و دریای خزر، فرصت‌های متعددی را برای اروپا فراهم کرده است.
۲. رفتار اروپاییان با روسیه از ۱۹۶۰ تاکنون، در زمینه انرژی نشان می‌دهد که اروپا مایل بوده است با خرید گاز از اتحاد شوروی و سپس روسیه سعی در کمتر کردن تنش‌های سیاسی و افزایش همکاری‌های مشترک با قطب شرق داشته باشد. در سال ۱۹۷۲، ویلی برانت^۱ صدراعظم وقت آلمان غربی همه تعهدات خود به دولت ایران را در رابطه با خرید گاز ایران که هزینه زیادی را برای ساخت دو خط لوله آیگت^۲ ۱ و ۲ به ایران تحمیل نمود، زیر پا

^۱. Willy Brandt

^۲. IGAT: Iran Gas Trunk-line

گذاشت و شاه‌لوله‌های دوگانه‌ای را که گاز را از طریق جمهوری سوسیالیستی اوکراین به غرب اروپا می‌رساند پشتیبانی نمود. دو خط لوله نورد استریم ۱ و ۲ نیز در چارچوب نگاه به شرق آلمان قابل توجیه است.

۳. تهاجم وسیع و همه‌جانبه روسیه به اوکراین روابط میان کشورها در اروپا را کاملاً دگرگون خواهد کرد. واکنش آمریکا و اتحادیه اروپا در مقابله با زیاده خواهی روسیه به حوزه انرژی نیز کشیده خواهد شد اما در درازمدت اروپا به افزایش تولید انرژی‌های پاک و هم‌زمان واردات انرژی از روسیه ادامه خواهد داد.

۴. هم‌زمان با اعمال تحریم‌های جدید علیه روسیه و توقف خط لوله نورد استریم-۲، فرصت مناسبی برای افزایش حضور ایالات متحده که در سال‌های اخیر تلاش زیادی به‌منظور تجاری‌سازی منابع نفت و گاز غیرمتعارف خود انجام داده، در بازار انرژی اروپا فراهم خواهد آمد.

منابع و مآخذ

فارسی:

۱. ثمودی پيله رود، علیرضا، اکبری، محمد (۱۳۹۰)، «امنیت انرژی و تأثیر آن بر روابط روسیه و اتحادیه اروپا»، *آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۱۷، شماره ۷۶، زمستان ۱۳۹۰، صص ۲۳-۴۳.
۲. حسین اژدر، پارسا (۲۰۱۰)، «سیری در مفهوم امنیت انرژی»، *اندیشکده روابط بین‌الملل*، جولای ۲۰۱۰، موجود در: https://www.researchgate.net/publication/334361550_syry_dr_mfhwm_amnyt_anrzhysyn_azhdrparsa
۳. رئوفی، مجید (۱۳۹۶)، «نقش خط لوله در امنیت انرژی و پیوند آن با نظریه وابستگی متقابل؛ خطوط لوله گازی روسیه به چین»، با ویراستاری عباس ملکی، *امنیت انرژی*، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد.
۴. شیرخانی، محمدعلی، مهاجرپور، حامد (۱۳۹۱)، «واقع‌گرایی و نقش منابع انرژی در سیاست خارجی»، *تحقیقات سیاسی بین‌المللی*، شماره سیزدهم، زمستان ۱۳۹۱، صص ۱-۴۱.
۵. کرامتی نیا، رقیه (۱۳۹۶)، «مروری بر پروژه خط لوله «جریان شمالی - ۲» و چالش‌های آن»، *ایراس*

لاتین:

6. Åslund, Anders (2021), "What will the impact be if Nord Stream 2 is completed?", **Atlantic Council**, April 27, 2021, Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/in->

- depth-research-reports/issue-brief/what-will-the-impact-be-if-nord-stream-2-is-completed/, Accessed on: 11/12/2021.
7. Budz, Irena (2018), “The Nord Stream 2: the geopolitical dimension and possible influence of the U.S. sanctions on the project”, **Pulaski Policy Paper No. 3**, 29.01.2018, Available at: <https://pulaski.pl/en/analysis-the-nord-stream-2-the-geopolitical-dimension-and-possible-influence-of-the-u-s-sanctions-the-project/>, Accessed on: 11/12/2021.
 8. Fix, Liana (2021), “Germany’s Russia Test”, **Carnegie Moscow Center**, 23.12.2021, Available at: <https://carnegiemoscow.org/commentary/86075>, Accessed on: 11/12/2021.
 9. Habibic, Ajsa (2022), “Nord Stream 2 operator denies reports about filing for bankruptcy”, **Offshore Energy**, March 4, 2022, Available at: <https://www.offshore-energy.biz/nord-stream-2-operator-denies-reports-about-filing-for-bankruptcy/>, Accessed on: 04/02/2022.
 10. Krutikhin, Mikhail (2021), “Russia’s Gazprom A Case Study in Misused Interdependence”, **Brookings Institution Press**, 185-200.
 11. McDougall, Katie, Reisinger, Stefan H., Greenwood, Sarah (2020), “Update on US sanctions in respect of Nord Stream 2 and TurkStream pipelines”, **Norton Rose Fulbright**, November 6, 2020, , Available at: <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/542bab55/us-house-approves-nord-stream-2-and-turkstream-sanctions-adoption-appears-likely>, Accessed on: 11/12/2021.
 12. Montel (2022), “Nord Stream 2 exit would cost Engie near EUR 1bn”, 03 Mar 2022, Available at: <https://www.montelnews.com/news/1303594/nord-stream-2-exit-would-cost-engie-near-eur-1bn>, Accessed on: 04/ 02/ 2022.
 13. Nord Stream 2 AG (2021), “New State-of-the-Art Gas Supply System Benefits Europe”, Nord Stream 2 AG | Sep-21, Available at: https://www.nord-stream2.com/media/documents/pdf/en/2021/09/nsp2_new-state-of-the-art-gas-supply-system-benefits-europe_en_20210930.pdf, Accessed on: 11/12/2021.
 14. POLITICO (2022), “Scholz: Russian energy ban would mean European recession”, March 23, 2022, Available at: <https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-warns-against-russia-energy-embargo/>, Accessed on: 04/ 02/ 2022.
 15. POLITICO (2022), “Shell to divest from Gazprom, Nord Stream 2”, February 28, 2022, Available at: <https://www.politico.eu/article/shell-to-divest-from-gazprom-nord-stream-2/>, Accessed on: 04/ 02/ 2022.
 16. Quantum Commodity Intelligence (2022), “Wintershall Dea to seek financial compensation for Nord Stream 2”, 24 Feb 2022, Available at: <https://www.qcintel.com/article/wintershall-dea-to-seek-financial-compensation-for-nord-stream-2-4335.html>, Accessed on: 04/ 02/ 2022.
 17. RIGZONE (2022), “Wintershall Dea Writes Off \$1.1B NS2 Financing”, March 03, 2022, Available at: https://www.rigzone.com/news/wintershall_dea_writes_off_11b_ns2_financing-03-mar-2022-168124-article/, Accessed on: 04/ 02/ 2022.
 18. TASS (2022), “Austria’s OMV will reconsider its participation in Nord Stream 2”, 1 MAR, 2022, Available at:

https://tass.com/economy/1414533?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com, Accessed on: 04/ 02/ 2022.

19. Turak, Natasha, Ng, Abigail (2022), “Nord Stream 2 could be major leverage against Russia —but using it is complicated”, **CNBC**, Jan 5 2022, Available at: <https://catherinehardwicke.com/three-parties-in-germany-olaf-schultz-will-govern-with-the-social-democratic-party-the-green-party-and-the-liberal-party/>,

روسی:

20. Абрамов, Сергей (2016), “Феномен национализма в русской философии”, **Социально-политические науки**.
21. Белов, Владислав (2021), “Перспективы Газопровода «Северный поток — 2»”, **Научно-аналитический вестник Института Европы РАН**.
22. Будрис, Алекс (2022), “Надежда близка к нулю»: что будет с «Северным потоком — 2»”, **Forbes Staff**, 03 марта 2022, Доступна на: <https://www.forbes.ru/biznes/457637-nadezda-blizka-k-nulu-cto-budet-s-severnym-potokom-2>, Accessed on: 04/ 02/ 2022.
23. Денисенко, Кристина (2022), “Политика энергетического перехода: Германия в поисках альтернативы”, РСМД, 15 марта 2022, Доступна на: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/oilandgastoday/politika-energeticheskogo-perekhoda-germaniya-v-poiskakh-alternativy/>, Дата Обращения: 04/02/2022.
24. Ивахник, Александр (2017), “Новые санкции США против России: за пределами консенсуса?”, Политком.RU, 16.06.2017, Доступна на: <http://politcom.ru/print.php?id=22522>, Дата Обращения: 02/02/2022.
25. Кавешников, Николай (2017), “Разногласия вокруг «Северного потока — 2»: политика превыше всего?”, РСМД, 30 июня 2017, Доступна на: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/raznoglasiya-vokrug-severnogo-potoka-2-politika-prevyshe-vsego/?sphrase_id=421493, Дата Обращения: 02/02/2022.
26. Катона, Виктор (2016), “В обход санкций и Украины, РСМД”, 1 Августа 2016, Доступна на: http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/v-obkhod-sanktsiy-i-ukrainy/?sphrase_id=421493, Дата Обращения: 02/02/2022.
27. Катона, Виктор (2016), “В«Северный поток — 2»: за и против, РСМД”, 10 Марта 2016, Доступна на: http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/severnyu-potok-2-za-i-protiv/?sphrase_id=421493, Дата Обращения: 02/02/2022.
28. Манойло, Андрей, Катков Илья (2020), “Политические аспекты реализации проекта «Северный поток — 2»”, **Вестник Кемеровского государственного университета**. Серия: Политические, социологические и экономические науки.
29. Мингазов, Сергей (2021), “Байден назвал контрпродуктивными санкции против почти достроенного «Северного потока — 2»”, **Forbes Staff**, 26 мая 2021 г., Доступна на: <https://www.forbes.ru/newsroom/biznes/430391-bayden-nazval-kontproduktivnymi-sankcii-protiv-pochti-dostroennogo-severnogo>, Дата Обращения: 02/02/2022.
30. Ольховск, Юлия (2017), “Новый проект антироссийских санкций стал яблоком раздора между США и Европой”, РИСИ, 16.06.2017, Доступна на:

- <https://riss.ru/smi/41624/>, Дата Обращения: 02/02/2022.
31. Путин, Владимир (2021), “Заседание дискуссионного клуба «Валдай Клуб «Валдай», 21.10.2021”, Доступна на: <http://kremlin.ru/events/president/news/66975>, Дата Обращения: 01/05/2022.
32. РИА Новости(2021), “На Украине придумали способ заставить Россию продлить транзит газа, 25.11.2021”, **РИА Новости**, Доступна на: <https://ria.ru/20211125/tranzit-1760639699.html>, Дата Обращения: 01/02/2022.
33. Сиринский, Роман (2017), “Газовые окольные пути. Как Путин уничтожает украинскую трубу, 16.05.2017”, Доступна на: <https://news.finance.ua/ru/news/-/401635/gazovye-okolnye-puti-kak-putin-unichtozhaet-ukrainskuyu-trubu>, Дата Обращения: 02/02/2022.
34. Соколов, Артем (2022), “Новая энергетическая политика Берлина: последствия для России, РСМД, 10 марта 2022”, Доступна на: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/novaya-energeticheskaya-politika-berlina-posledstviya-dlya-rossii/>, Дата Обращения: 04/02/2022.
35. Тимофеев, Иван (2021), “Политика санкций: итоги 2021 года, клуб «Валдай», 30.12.2021”, Доступна на: <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/politika-sanktsiy-itogi-2021-goda/>, Дата Обращения: 02/02/2022.
36. Тренин, Дмитрий (2021), “Наследие Меркель. Как канцлер изменила отношения Германии и России, Московский Центр Карнеги”, 14.10.2021, Доступна на: <https://carnegie.ru/commentary/85557>, Дата Обращения: 02/02/2022.
37. Холодков, Вячеслав (2017), “Притормозят ли новые санкции США экономическое развитие России, 19.06.2017”, Доступна на: viperson.ru/articles/pritormozyat-li-novye-sanktsii-ssha-ekonomicheskoe-razvitiie-rossii#, Дата Обращения: 02/02/2022.

